

Zorgzaam beheer monumentale kerkgebouwen

DOOR T. HARTEVELD*

Vanouds behoren kerkgebouwen tot de markante punten uit het geheel van de bebouwing in steden en dorpen. Wie in een dorp de weg naar het centrum zoekt, zal al gauw uitkijken naar een torenspits. Maar ook in onze steden, zeker de oudere, vindt men in het centrum één of meer kerken, die tot de specifieke herkenningspunten behoren van juist die stad.

Ontzag vervult ons als we terugdenken aan de tijd waarin zo'n kerkgebouw werd tot stand gebracht. Ontzag voor het vernuft en de creativiteit van de bouwmeesters, die hun constructies met zoveel minder technische hulpmiddelen tot uitvoering brachten dan ons vandaag ten dienste staan. Respect ook voor de financiële offers die onze voorouders brachten om iets schoons te helpen scheppen, waarin zij hun God en Schepper konden vereren.

Die kerkgebouwen zijn dragers van een stuk geschiedenis van ons land en ons volk. In de ware zin van het woord monumenten die niet weg te denken zijn uit het silhouet van stad of dorp, die het waard zijn behouden te blijven en terecht bescherming genieten.

De eigenaars of beheerders van deze kerkgebouwen hebben dan ook een verantwoordelijke taak. Verantwoordelijkheid tegenover hun kerkelijke gemeente, maar ook tegenover de maatschappij. Door het in stand houden van deze monumenten wordt een stuk cultuurbezit doorgegeven naar volgende generaties.

Het beheer is echter een taak van groeiende zorg. Zorgvuldig onderhoud vraagt toeneemende bedragen wat evenzeer geldt voor de lasten die met het gebruik van het gebouw samenhangen. Daarnaast lopen de inkomsten van de kerkelijke gemeenten terug. Natuurlijk is één der oorzaken hier de teruggang in het ledental van de meeste kerkgenootschappen. Dit wordt evenwel voor de binnenstadskerken dikwijls nog versterkt door de ontvolking van onze binnensteden. Deze ongunstige ontwikkeling in de verhouding van uitgaven en inkomsten houdt een gevaar in voor de continuïteit van het monumentale kerkbezit.

De oprichting van de *Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen in Nederland* is een hoopvol teken. Immers, hierdoor wordt niet alleen duidelijk dat er sprake is van een voor de beheerders gemeenschappelijk probleem, maar ook geeft deze bundeling van krachten de mogelijk-

heid om zich sterk te maken om tot een goede aanpak van die problemen te komen. Eén van de eerste vruchten van deze aanpak is het rapport van Prof. Verburg en de heer Ferwerda over het *'Beheer en Gebruik van Monumentale Kerkgebouwen'*¹⁾. Dat het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur een subsidie voor dit onderzoek verleende is een aanwijzing, dat ook op dit niveau de betekenis van de problematiek wordt onderkend.

Het rapport heeft te zien gegeven, dat de beheerders op verschillende wijze proberen een vorm te vinden voor de beheerstaak. Uiteenlopende vormen die een weerspiegeling zijn voor de variëteiten in beheer en gebruik, waarbij door het inschakelen van ook niet-kerkelijke groepen of instanties een brug wordt geslagen naar de maatschappij, die bij het in stand blijven van het kerkmonument geïnteresseerd is.

LANGERE TERMIJNPLANNING NOODZAKELIJK

Dit eerste onderzoek, een vervolg is inmiddels in voorbereiding, bevat in elk geval voldoende stof en aanknopingspunten voor de beheerders om zich erop te bezinnen. Die bezinning is gewenst, ook als men vandaag niet de indruk heeft dat er grote problemen zijn. De vraag kan namelijk gesteld worden of men wel een goed inzicht heeft in de kosten van beheer van het kerkgebouw dat men in gebruik heeft. Vaak lopen de uitgaven en inkomsten betrekking hebbend op het gebouw op onduidelijke wijze door de algehele exploitatie heen. Zo kan het beeld ontstaan, dat men door verhuur van het kerkgebouw niet onaardige extra inkomsten heeft, terwijl niet vaststaat of de kosten die het verhuren meebrengt aan verwarming, verlichting, schoonhouden e.d. werkelijk door het huurbedrag worden gedekt of zelfs overtroffen.

Ook de specificatie van de onderhoudsuitgaven is meestal niet zodanig dat een goed

overzicht bestaat van de bedragen die hiermee zijn gemoeid. In vele gevallen wordt de onderhoudspost jaar voor jaar bekeken. Als er dan plotseling een onverwachte grotere uitgave nodig is, staat men dikwijls voor een moeilijke afweging.

Immers, zo kan dan gesteld worden, de kerkelijke gemeente is er niet in de eerste plaats voor het instandhouden van een kerkgebouw. Er zijn vele andere taken, zeker in deze tijd, die een beroep doen op het actief meedoen van de kerkleden en het solidair zijn met de mensen in nood. Dan kan het dilemma ontstaan, dat een grote uitgave aan het pleisterwerk knabbelt aan de middelen die men liever zou besteden aan een project in een ontwikkelingsland of voor de buitenlandse werknemers in de stad.

Met het achterwege laten van het onderhoud op het juiste moment kan echter een proces in gang worden gezet, dat op een later tijdstip leidt tot veel hogere uitgaven.

De conclusie op dit punt moet dan ook luiden, dat een langere termijnplanning voor het onderhoud noodzakelijk is. Van de verschillende onderhoudswerken dient te worden nagegaan om de hoeveel jaar deze moeten worden uitgevoerd, met een schatting van de daarmee gemoeide bedragen. Door 10 à 15 jaar vooruit te kijken, kan worden vastgesteld wat het gemiddelde bedrag is dat jaarlijks beschikbaar zou moeten zijn om dit geplande onderhoud ook daadwerkelijk uit te voeren. Als dit bedrag op de jaarlijkse begroting kan worden uitgetrokken en daarnaast een onderhoudsfonds wordt gevormd, kan men de gunstige en ongunstige jaren via het fonds vereffenen. Het lijkt een eenvoudige maatregel in het beheersvlak; de ervaring leert echter dat in vele gevallen zo'n benadering nog ontbreekt. Het gevolg is een soms emotionele discussie op de jaarvergadering over de besteding van de financiële middelen van de kerkelijke gemeente.

Al eerder werd opgemerkt, dat het dikwijls mankeert aan een zuiver beeld van baten en lasten bij verhuur van het kerkgebouw aan derden. Natuurlijk is het een aantrekkelijke gedachte om door verhuur enige extra inkomsten te verwerven, die aan het beheer ten goede kunnen komen. Daarbij is het wel zaak om goed in het oog te houden of die doelstelling inderdaad wordt bereikt. De ervaring leert ook hier dat een *goede kostenberekening nodig* is. Verwarming is in de wintertijd een aanzienlijke post. Uiteraard moeten ook verlichting en schoonmaakkosten worden meegeteld en afhankelijk van de afspraken die de gemeente met de koster heeft, extra toezicht.

Of de uitkomst dan zodanig is, dat de huur-

* De Heer T. Harteveld, voorzitter van het Bestuur van het Academisch Ziekenhuis in Utrecht, is sinds de oprichting in 1981 van de Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen in Nederland (secretariaat: Kruitgracht 9, 9711 VL Groningen) een drijvende kracht in deze jonge vereniging, die thans ongeveer 100 leden telt.

Zijn actieve betrokkenheid bij de monumentenzorg is echter aanzienlijk ouder en kreeg vooral gestalte in de jaren na 1962, toen hij gedurende 15 jaar wethouder van de gemeente Utrecht was voor Ruimtelijke Ordening, Volkshuisvesting, Stadsvernieuwing en Monumentenzorg.

Thans is de Heer Harteveld voorzitter van de Monumentencommissie van de gemeente Utrecht en, als voorzitter van de Remonstrants Gereformeerde Gemeente, beheerder van de Geertkerk aldaar.

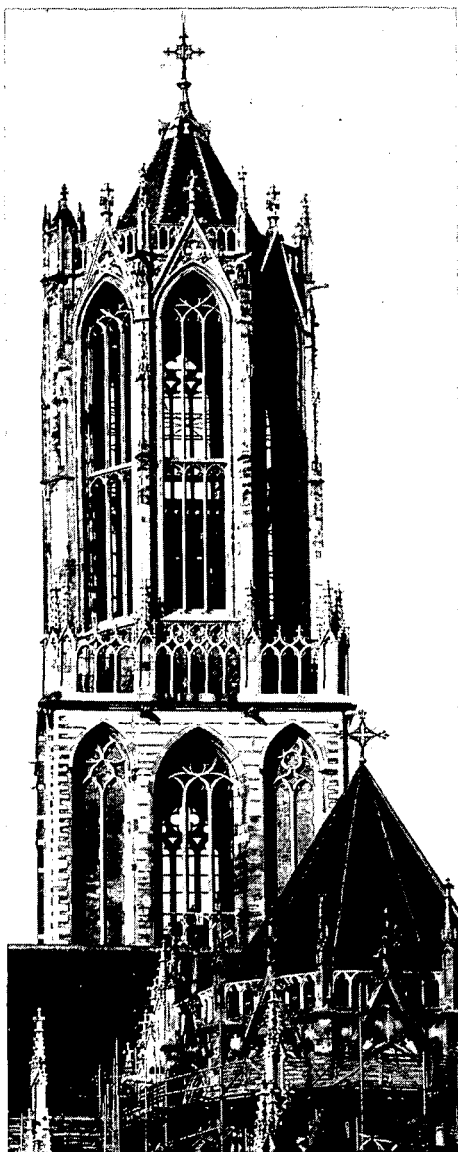
¹⁾ Het rapport van het onderzoek naar beheer en exploitatie van monumentale kerkgebouwen, dat in opdracht van de Vereniging onder supervisie van Prof. Dr. P. Verburg is verricht door de heer N. J. P. Ferwerda, verscheen in augustus 1983. Niet-leden van de vereniging kunnen het bestellen bij het secretariaat Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen in Nederland: Kruitgracht 9, 9711 VL Groningen.

prijs voor de adspiranthuurder aantrekkelijk is, hangt begrijpelijkerwijs van een aantal omstandigheden af. Wat heeft de huurder er voor over, welke andere, concurrerende, mogelijkheden zijn er, enz. Duidelijkheid heeft ook het voordeel dat eventueel een vastere relatie kan worden gelegd als de huurder veelvuldiger van deze mogelijkheid gebruik wil maken.

WELK GEBRUIK PASSEND?

Het voorafgaande heeft alleen betrekking op de financiële kant van het verhuren. Maar er zijn ook andere aspecten die in beschouwing moeten worden genomen. De opvattingen over wat in een kerkgebouw aanvaard kan worden als een acceptabel gebruik kunnen uiteenlopen. Met muziekuitvoeringen zal men in het algemeen niet veel moeite hebben. Maar geldt dit ook voor elk toneelstuk of andere dramatische productie? Vaak is een tentoonstelling een gebruiksmogelijkheid, ook hier kan de vraag zijn: 'Is alles welkom?'. En als één en ander een verkoopfunctie heeft? Wil de gemeente de kerkrumte ook verhuren aan andere al dan niet reli-

De Dom van Utrecht met zijn rijke gotische detaillering. De restauratie zal in 1986 zijn voltooid. (Fotodienst Gemeente Utrecht)

gieuze genootschappen? Stelt zij dan grenzen aan de inhoud van de boodschap die in haar kerkgebouw wordt verkondigd?

Wanneer het verhuren van het kerkgebouw inderdaad wordt overwogen, is het gewenst tijdig een oordeel te vormen over het type vragen als hiervoor werd aangegeven. Natuurlijk zullen die in een aantal gevallen makkelijk te beantwoorden zijn. Verrassingen zijn echter niet uitgesloten en het is beter die te onderkennen, dan er onverwachts mee geconfronteerd te worden. In elk geval is het raadzaam één of meer personen aan te wijzen die op dit punt beslissingen kunnen nemen. Enige slagvaardigheid is bij zakelijke transacties als verhuren nu eenmaal onontbeerlijk.

Twee aspecten dienen in dit verband nog genoemd te worden. In de eerste plaats, dat het beschikbaar stellen van het kerkgebouw, eventueel door verhuren, een functie heeft naar de maatschappij, die niet onbelangrijk is. In vele gevallen betreft het een monument dat met belangrijke bijdragen uit de collectieve middelen is gerestaureerd. Het is dan zinvol als het gerestaureerde object niet alleen ter beschikking staat van de, soms kleine groep, kerkgangers.

Bovendien kan door een 'multi-functioneel' gebruik de belangstelling van de burgerij worden gewekt voor de instandhouding van het monument. Dit kan bij eventuele financiële acties voor dit instandhouden van pas komen.

In de tweede plaats dient men zich als een verhuurbeleid wordt ontwikkeld, rekenschap te geven van de plaatselijke omstandigheden. Zijn er meer accommodaties die voor het zelfde doel geschikt zijn? Kan er tot een overlegvorm met andere verhuurders worden gekomen? Wil men een afwachtend beleid voeren of een acquisitie plegen? Als dit laatste bevestigend wordt beantwoord, wie wordt daar dan mee belast?

BEHEERSSTRUCTUUR

Via onderhoudsplanning, kostenbewustheid bij verhuur en elementen van een mogelijk verhuurbeleid zijn we geleidelijk tot een punt gekomen waar de vraag rijst wat de meest geschikte structuur is voor het beheer van een monumentaal kerkgebouw. Het rapport Verburg-Ferwerda heeft hiervoor interessant materiaal aangedragen. De simpelste vorm is die waarbij het kerkebestuur of de kerkeraad ook de beheersfunctie uitoefent. Gaat men over tot een afzonderlijke administratie van de met het beheer samenhangende kosten, dan kan het aanbeveling verdienen dat beheer op te dragen aan een commissie die rechtstreeks verantwoording aflegt aan de jaarvergadering.

Is men toe aan de volgende stap, namelijk een actief verhuurbeleid, dan kan het wenselijk zijn het beheer op te dragen aan een orgaan waar ook anderen dan leden van de kerkelijke gemeente zitting in kunnen hebben. De meest vergaande vorm is uiteraard het kerkgebouw in een afzonderlijke stichting onder te brengen, waarvan de kerkelijke gemeente het gebouw huurt voor de ere-

dienst en soortgelijke activiteiten.

Het behoeft nauwelijks betoog, dat de te kiezen vorm zorgvuldig dient te worden overwogen. Al eerder werd er in dit artikel op gewezen dat ook gevoelswaarden een rol kunnen spelen. Het trouwe gemeentelid is op een bepaalde wijze met het kerkgebouw verbonden. Wat in dit gebouw plaatsvindt laat hem niet onberoerd. Het eventueel 'uit handen geven' van dit gebouw aan een buiten de kerk staande stichting kan een moeilijk te verteren zaak zijn. Nut en offer dienen hier een serieuze afweging te krijgen.

Bij deze ontwikkelingen kan de Vereniging van Beheerders een belangrijke rol spelen. Inmiddels heeft de Vereniging het ontwerp van een uniform rekenschema t.b.v. de administratie van monumentale kerken ter hand genomen. Daardoor zullen beheerders beter in staat zijn goed gefundeerde financiële informatie te verstrekken aan alle belanghebbenden. Algemene toepassing kan t.z.t. leiden tot het produceren van onderling vergelijkbare cijfers en tot het opbouwen van betrouwbare statistieken. Dit kan ook de overheid het nodige inzicht verschaffen over de randvoorwaarden voor een eventuele subsidie in de exploitatie van monumentale kerkgebouwen.

Ook op andere punten heeft de Vereniging initiatieven genomen. Zo stelt zij zich ten doel, in samenwerking met de Stichting De Nieuwe Kerk te Amsterdam (één van haar leden) het laten circuleren van tentoonstellingen, die zich daartoe lenen, in de komende tijd te realiseren.

Intussen is, wederom met een subsidie van het Ministerie van WVC, de voorbereiding voor een tweede onderzoek ver gevorderd. Doelstelling van dit onderzoek is het meer in concreto uitwerken van de in het rapport 'Gebruik en beheer van Monumentale Kerkgebouwen' ontwikkelde gedachten omtrent beheer, multi-functioneel gebruik en onderhoud.

De beheerders van monumentale kerkgebouwen behoeven niet op het tweede rapport te wachten, zij kunnen nu al een aantal stappen zetten om zich op hun 'rentmeesterschap' te bezinnen. Te denken valt aan:

- analyse van de met het beheer samenhangende lasten en baten,
- opstellen van een onderhoudsplanning over middellange termijn,
- beraad met de gemeente over welk multi-functioneel gebruik aanvaardbaar is,
- studie van het rapport Verburg-Ferwerda m.b.t. de eigen situatie,
- overwegen van verschillende beheersvormen, passende bij het te voeren beleid.

Tenslotte zij er op gewezen, dat het om meer redenen aanbeveling verdient contact te onderhouden met het Gemeentebestuur. Ook als men geen beroep op financiële medewerking van de Gemeente wil doen, is het gewenst dat er contact is over het culturele beleid, accommodatiebeleid en eventuele stadsvernieuwingplannen. De relatie tussen kerk en maatschappij kan ook hier gestalte krijgen.